

КОЛАБОРАЦІОНІСТСЬКІ ОРГАНИ ПРАВОПОРЯДКУ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ У 1941-1944 РОКАХ

У статті автор розглядає колабораціонізм українських поліцейських у період Другої світової війни. У ній показана діяльність органів правопорядку на окупованій німецькими та румунськими військами території Півдня України у 1941-1944 роках.

Ключові слова: міліція, поліція, органи самоврядування, злочини.

В статье автор рассматривает коллаборационизм украинских полицейских во время Второй мировой войны. В ней показана деятельность правоохранительных органов на оккупированной немецкими и румынскими войсками территории юга Украины в 1941-1944 годах.

Ключевые слова: милиция, полиция, органы самоуправления, преступления.

In the presented article an author investigates the collaboration of Ukrainian policemen in the period of Second World War. In this article also describe the activity of militia and police in the territory of the south of Ukraine occupied by German Nazi and Romanian Royal troops (1941-1944).

Key words: militia, police, municipal, crimes.

Дослідження історії діяльності українських органів правопорядку в системі органів місцевого самоврядування має значну актуальність в період реформ, що проходять в нашій державі на сучасному етапі. Проблеми, що існують в сучасній правоохоронній системі України і спонукають до складного процесу її реформування також є надзвичайно актуальними в сучасному українському суспільстві. Відповідно є серйозна потреба в об'єктивному розгляді історичного досвіду як позитивного, так і негативного. Результати дослідження можуть бути використані в наукових історичних розробках періоду Другої світової війни.

Одним з важливих завдань, що постають перед будь-якими органами місцевого самоврядування було і є забезпечення громадського порядку. Забезпечення громадського порядку органи місцевого самоврядування покладають на професійні правоохоронні органи, які формуються з числа місцевих жителів. З дозволу німецького військового командування і окупаційної адміністрації українськими колабораціоністськими органами місцевого самоврядування забезпечення громадського порядку було покладено на сформовані з місцевих жителів органи правопорядку.

Українські історики обійшли увагою ґрунтовне дослідження діяльності українських колабораціоністських органів правопорядку в період німецької та румунської окупації України в цілому і південного регіону зокрема. Основної уваги

дослідниками українського колабораціонізму в період Другої світової війни було приділено проблемам діяльності культурно-освітніх закладів, медичних установ, сільськогосподарських і промислових підприємств, органів влади і управління. Діяльність правоохоронних структур українськими істориками майже не розглядалася.

Натомість, більш значної уваги цій проблемі було приділено сучасними російськими дослідниками. Історія колабораціоністських поліцейських органів і підрозділів на окупованій німецькими загарбниками території Російської федерації була розглянута в нещодавно виданій праці Д. Жукова і І. Ковтуна «Русская полиция» [1]. Окремі відомості про поліцейські формування на території Росії, України, Білорусі і Прибалтики містяться в книзі С. Чуєва «Проклятые солдаты». В ній автор узагальнено розглядає історію колабораціоністських військових формувань з представників усіх окупованих нацистами країн Європи і республік колишнього Радянського Союзу в роки Другої світової війни [2].

У ході дослідження було опрацьовано, використано і введено до наукового обігу архівні матеріали фондів: «Кримінальна поліція міста Миколаєва», «Очаківська міська поліція», що зберігаються в Державному архіві Миколаївської області; «Районні та сільські установи Херсонщини 1941-1944 рр.», що зберігаються в Державному архіві Херсонської області; «Дніпропетровська міська управа», що зберігаються в Державному

архіві Дніпропетровської області. Також були широко використані матеріали преси, яку випускали колабораціоністські органи місцевого самоврядування, а саме – газети «Українська думка» і «Голос Дніпра».

Створенню і стихійному зростанню українських правоохоронних структур на Півдні України сприяла діяльність українських громадсько-політичних організацій, агітаційна робота членів похідних груп ОУН. На Херсонщині українські органи правопорядку, що утворилися за сприянням місцевих колабораціоністських органів самоврядування навіть не мали у своїй назві слова «поліція». В тогочасних джерелах Державного архіву Херсонської області вони значаться під двома назвами: «Команда української Народної міліції міста Херсона» або «Українська служба безпеки» [3]. Ця правоохоронна структура на чолі з її першим начальником на прізвище Конрад була створена міською Херсонською управою 15 вересня 1941 року [4]. Херсон був поділений на чотири районних міліцейських управління [5]. При Українській службі безпеки працював Відділ автомобільного руху, який з 25 по 30 січня 1942 року проводив реєстрацію автомобільного та гужового транспорту і видавав номерні знаки автомобілям, екіпажам, бричкам, тачкам. Гроші за техогляд та номерні знаки вносилися до Господарського банку Херсонської міської управи [6]. Районні органи правопорядку діяли під назвою «Районова Управа Української служби безпеки». Саме під такою назвою за архівними джерелами діяла українська міліція у Голопристанському районі під керівництвом її шефа Петра Класена та слідчого О. Тютюнника [7]. На печатках офіційних документів був зображений тризуб. Ці відомості вказують на явний вплив представників ОУН і колишніх урядовців Української Народної Республіки. Діловодство в колабораціоністських органах правопорядку як і в усіх установах української адміністрації велося виключно українською мовою у відповідності до директиви рейхсміністра з питань окупованих східних територій А. Розенберга [8]. На Миколаївщині та в самому Миколаєві українські органи правопорядку діяли під звичною назвою «українська поліція».

В південній Україні окупаційною адміністрацією і колабораціоністськими органами місцевого самоврядування на органи і підрозділи міліції (поліції) були покладені найрізноманітніші обов'язки. Іноді ці обов'язки абсолютно не були пов'язані з безпосередніми функціями органів правопорядку. Часто українським поліцейським доводилось виконувати роботу різних комунальних, санітарних, контрольно-ревізійних, пожежних, природоохоронних та інших служб. Наведено найхарактерніші приклади. 22 вересня 1941 року Херсонська міська управа видала розпорядження населенню «все почистити і обробити хлором, аби запобігти кишково-шлунковим захворюванням». Контроль за здійсненням постанови було покладено на українську народну міліцію [9]. Міліція (поліція) здійснювала контроль за виходом

на роботу службовців різних установ [10]. Також вона відповідала за протипожежну охорону та інспекцію і слідкувала за очисткою тротуарів від льоду та снігу [11].

3 січня 1942 року Голопристанська районна управа видала постанову про попередження нещасних випадків на річках Конці та Чайці в зимовий період. За нею на районну міліцію покладено обов'язок у місцях зимового спорту і переправах поставити попереджувальні знаки. Те саме передбачалося і у літній період [12]. В окупованій німцями Україні було заборонено полювання приватним особам. За браконьєрство передбачалось суворе покарання – розстріл. Українська міліція (поліція) також боролася з браконьєрством і запобігала незаконній вирубці дерев та забою худоби [13].

За постановою міської управи Херсона від 20 січня 1942 року українська міліція здійснювала контроль за сплатою тарифів за електропостачання і притягувала до відповідальності електромонтерів за незаконне стягнення і вимагання грошей з абонентів за планове підключення до електромережі [14]. А за постановою цієї ж управи від 21 січня 1942 року на правоохоронців «повісили» контроль за стерилізацією помазків у перукарнях і очистку пожежних кранів [15]. На Півдні України українські поліцаї завзято знищували скажених собак та котів [16]. Серед цілком властивих «блудителям порядку» завдань слід відзначити боротьбу з самогоноварінням [17] і дезертирством. За рапортом начальника міліції села Чулаківка на Херсонщині В. Корецького 1 червня 1942 року він разом зі своїми підлеглими в районі хутора колгоспу «1 травня» зловив двох сплячих румунських дезертирів. В ході арешту було вилучено дві гвинтівки з багнетами і 8 набоїв [18].

Головною ж функцією української міліції (поліції) залишалась охорона підприємств, установ та інших об'єктів (навіть зелених насаджень). У фонді кримінальної поліції міста Миколаєва, що зберігається в Державному архіві Миколаївської області зберігаються «Службові правила для українських охоронних постів від 28 грудня 1942 р.»:

Зброя: а) Зброя повинна охоронятись начальником вахти у шафах та завжди бути зачиненою; б) охоронець зброю перед початком служби отримує від начальника посту або його заступника; в) начальник посту відповідає за гарний стан і чистоту зброї; г) зброю вживати лише в тих випадках коли мети не можна досягти іншими заходами.

Завдання постів: а) боротьба проти бандитів та «всякого підозрілого зброду»; б) охорона об'єктів та полонених; в) контроль забою худоби; г) боротьба проти спекуляції харчовими продуктами; д) негайне повідомлення жандармських постів «про виступи бандитів та інші події».

Зобов'язуються: виконувати прохання про допомогу старостів та сільськогосподарських керівників, якщо вони мають поліцейський характер.

Заборонено: самовільно штрафувати або конфісковувати речі та залишати їх собі.

Наказано: всіх заарештованих осіб передавати до жандармського посту.

Завдання начальників охоронних ділянок:

а) на чолі посту знаходиться начальник призначений начальником жандармського посту;

б) начальник посту є відповідальною особою за правильність ведення служби; має вести запис в патрульних книжках; слідкує за точним розподілом та зміною вартових;

в) начальник посту вирішує чи мають патрулі йти пішки чи їхати на підводах;

г) начальник посту слідкує за тим, щоб одяг на охоронцях перед виходом на службу був у порядку та пов'язка на руці була правильно пов'язана;

д) начальник посту є відповідальною особою за санітарний стан приміщення, двору, стайні та коней.

е) щодня пояснювати охоронцям їхні службові завдання і щоденно проводити з ними заняття не менш 2-х годин.

Завдання патрулів та вартових:

а) патрулі та вартові доповідають начальникові посту про прихід та відбуття;

б) під час служби забороняється палити або вживати алкогольні напої;

в) поводження з людьми повинно бути ввічливе і ділове, суворо забороняється бити людей;

г) ухід з посту чи караульного приміщення дозволяється лише з погодженням з начальником посту [19].

Також одним з головних завдань української міліції (поліції) був контроль за політично і кримінально неблагонадійними громадянами.

Кожний сільський староста мав скласти і подати до поліції (міліції) три особливі списки:

«Список мешканців» – всі, хто проживав в цій місцевості;

«Список прибульців» – ті, хто поселились після 22 червня 1941 року;

«Особливий список»: євреї, іноземці, колишні червоноармійці та червонофлотці – ті, що повернулися або дезертирували, звільнені військовополонені, особовий склад жіночої статі санчастин, штабів, колишні партизани, запідозрені у партизанській діяльності, дійсні й колишні члени компартії, комсомольці, ті, хто з ними мешкає, політично неблагонадійні обох статей, працівники НКВС, комунальних, урядових, судових установ, пожежні, особи, що з ними мешкають, кримінальні елементи і особи, що з ними мешкають.

Посвідчення («аусвайси») видавалися лише першому та другому списку [20].

Архівні джерела свідчать, що постачання всім необхідним колабораціоністських органів правопорядку було дуже поганим. Транспорт українські міліціонери (поліцейські) мали виключно мужовий. Постійно доводилось займатись самозабезпеченням за рахунок конфіскацій. Так було конфісковано коней у мешканця села Малі Копані Голопристанського району на Херсонщині Сергія Кунделева, якими той заволодів під час відступу Червоної армії. Одну кобилу було передано у розпорядження сільської міліції села Мала Копань,

а другу – у розпорядження сільської міліції села Малі Кардашинки [21]. Так само для покращення транспортного становища голопристанською міліцією було вилучено велосипед у громадянки Федченкової Фекли, оскільки її чоловік Федченко Дмитро був комуністом і «дістав його нечесною працею», а також пішов воювати за «жидо-комуністів» [22]. В Херсоні восени 1941 року українська міліція вилучила на свою користь у населення все військово (не збройне) спорядження: ремені, портупеї, сідла, патронташі.

Українські поліційні установи Півдня України подавали регулярні звіти до органів місцевого самоврядування про проведену роботу. За таким звітом штат поліції Покровського району складав 116 чоловік. З них – 4 німця. З 1 червня 1942 року по 10 лютого 1943 року районною управою було проведено 57 слідств по різних питаннях. Викрито прихованого хліба 59345 кг. Стягнуто штрафів по рахунках мирового судді на 2550 карбованців. Найбільше кримінальних справ було заведено за образу і побиття [23]. За побиття передбачався штраф у розмірі 300 крб. [24]. За незначні правопорушення громадяни занадто жорстоко не карались. Наприклад: громадянин Усов А. П. за крадіжку годинника був ув'язнений на 3 місяця [25]. Дорченкова Н. М. вкрала у Десятникової Ф. В. сукню, але врятувалась від покарання тим, що поїхала працювати до Німеччини [26]. За кишенькову крадіжку посадили на 6 місяців Подоляка С. П. і Плохого Г. В. [27]. Експедитора Олексія Бобуха з Херсона було засуджено до одного року в'язниці за перевищення ціни на молочні продукти. Санітарка Оксана Коваленко отримала рік ув'язнення за недбалість, яка стала причиною смерті [28]. Медведєв Іван Григорович звернувся до Української служби безпеки з проханням змусити мачуху, яка після репресії батька у 1937 році відправила його до титки повернути йому речі батька. За примиренням сторін справи закривали [29].

Але, у випадку тяжкого злочину, або крадіжок німецького або громадського майна покарання могло бути досить жорстоким. У 1942 році в Херсоні було засуджено до смертної кари Федора Мархеновича з Дніпропетровська за крадіжку з поїзда німецької військової амуніції на вокзалі у Знаменці. Віталія Самойленка та Григорія Деругу повісили за пограбування поштового вагону, адже вони «порушили зв'язок між фронтом і Батьківщиною». В квітні 1942 року Валерія Плюцова та Ібрагіма Ізмайлова було засуджено до страти за звіряче вбивство подружжя Чигринів і численні пограбування [30]. Надзвичайним судом у Новому Бузі було засуджено до страти Івана Олійника за вісім крадіжок; Віктора Савченка, Віктора Савічева, Григорія Михальцева, Михайла Махаріна, Івана Алексєєва, Олександра Плохого, Іллю Ліньова, Олександра Кисельова – за пограбування залізничного вагону 21 червня 1943 року; Івана Гладкого з міста Сталіно (нині Донецьк) засуджено до страти за спробу згвалтування тринадцятирічної дівчини з використанням ножа,

яким він погрожував постраждалим; Івана Василенка засудили до 5 років каторги за три крадіжки і Григорія Горбенка – до 1 року за одну крадіжку. Катерину Нестеренко засудили до 4 років каторги за підробку документів і шахрайство. Василя Черевика за таємний забій худоби засудили до 2 років. Сергія Мотриша – до 1 року, 6 місяців і штрафу в 1500 карбованців за незаконне заволодіння грошами й коштовностями, що належали військовополоненим [31]. 17 вересня 1943 р. надзвичайний суд в Миколаєві засудив Івана Бойка до 4 років каторги за крадіжку на залізниці 50 кілограмів соди, 150 кілограмів пшениці та 150 кілограмів ячменю. Анастасію Морозову засуджено до 1 року за крадіжку оббивки залізничного вагону. Катерину Панченко засуджено до 4 років за крадіжку одягу з військового складу. Варвару Андрєєву засуджено до 4 років за самовільний ухід з роботи і крадіжку трьох клейонок з військового парку, а також за те, що намовила на крадіжку іншу працівницю [32].

Під час розкриття кримінальних злочинів українські правоохоронці дотримувались належних процесуальних норм. В Державному архіві Миколаївської області зберігається типова кримінальна справа по обвинуваченню у крадіжці речей у громадянки Ліллісон М. А. Прочаєвої Софії Григорівни та Портненко Ольги Іванівни. За протоколом обшуку агенти кримінальної поліції Марцинківський та Платов за розпорядженням слідчого Поспелова обшукали квартиру громадянки Портненко Ольги Іванівни в присутності поняття Савченка Євдокима Никифоровича і ще когось (ім'я та прізвище у протоколі нерозбірливі). Було знайдено дитячу шапочку, труси і пояс від дамського пальта. Все було вкрадене з помешкання 25 вересня 1942 року. Речі були повернуті Ліллісон за розпискою. Арешту звинувачені не піддавались, позаяк їх знаходження на волі не становило небезпеки і можливості втекти [33]. У відділі кримінальної поліції міста Миколаєва працювало і брало участь у розкритті злочинів реєстраційно-дактилоскопічне бюро [34].

Судячи з архівних джерел багато працівників української поліції були з числа колишніх військовополонених і навіть вже служили у табірній поліції як, наприклад мешканець села Чумаківці, Голопристанського району, що на Херсонщині Ярига Олександр Васильович, 1916 року народження [35].

При вступі до поліції український військовополонений підписував таку заяву: «Цим оголошую замість присяги, що подані мною відомості відповідають правді. Заявляю, що я – арійського походження, а саме – між моїми предками не було євреїв; що я ніколи не був ні членом комуністичної партії, ні членом комуністичного союзу молоді. Зобов'язуюсь виконувати обов'язкові правила служби й дисципліни» [36]. В особистій справі зазначалися: ім'я, по-батькові, прізвище, місце й рік народження, національність, підданство радянської республіки, фах, сімейний стан, дівоче прізвище дружини й матері, військовий фах,

останнє місце й термін військової служби (якщо військовополонений), знання мов, зріст, форма обличчя, колір волосся, колір очей, особливі прикмети [37].

Звертає на себе цікаву увагу заява українського військовополоненого, якого звали Мороз Наум Іванович про те, що він – «арійського походження» і в той же час за національністю – українець. Це свідчить, що на місцях тлумачення поняття «істинний арієць» було набагато ширшим аніж у рейхсканцелярії фюрера в Берліні.

«Вільнодумство» анонімого українського журналіста на цю тему можемо прочитати на шпальтах херсонської колабораціоністської газети «Голос Дніпра» у статті «Німецький націонал-соціалізм і європейські народи»:

«Доктрина націонал-соціалізму відрізняє і визнає «перевагу» так званої «німецької раси», але тісні інтимні взаємини на всіх ділянках життя з італійським народом доводять, що ця доктрина про «перевагу» німецької раси є тільки грою слів всередині націонал-соціалізму та немає жодного загального значення. На перше місце висувається засада так званої «арійської раси», що до неї належать всі народи Європи. Це поняття створене передусім для відмежування європейських народів від євреїв та негрів та воно може мати для всієї Європи тільки позитивне значення.» [38].

В румунській зоні окупації, судячи зі списків службовців, поліція формувалася в основному з українців та росіян. В період окупації до складу очаківської румунської поліції поступили: Довгий Олексій, Романов Іван, Данилов Микола, Чорний Олександр, Романов Іван, Данилов Яків, Ференцюк Іван, Марченко Павло, Кобилянський Василь, Лось Василь, Бородін Пилип, Водоп'янов Микола, Майоренко Олена, Куличок Надія [39]. Діловодство велося румунською мовою. Ніяких ознак української колабораціоністської правоохоронної структури (за виключенням свого етнічного складу) очаківська міська поліція не мала. Повноваження колабораціоністської поліції в румунській і німецькій зонах окупації кардинально відрізнялись. Про це свідчить поліцейське розпорядження від бліпня 1943 року. Очаківська міська поліція видала заборону власникам ресторанів і буфетів продавати спиртні напої румунським військовим. Тим, хто порушував заборону загрожувало закриття і позбавлення ліцензії на торгівлю [40]. Складно уявити українських поліцейських, які змогли б зробити те саме на території окупованій німецькими військами і заборонити продаж спиртних напоїв німецьким воякам.

Румунська поліція на окупованій території Одещини та Миколаївщині також виконувала різноманітні функції. За наказом очаківського міського голови Іона Петрушкану від 27 травня 1943 року на міську поліцію було покладено обов'язок забезпечити виконання наказу про побудову в кожному будинку клозетів, ям для сміття та побілку будинків [41]. За наказом очаківського повітового префекта від 3 листопада 1942 року суворо заборонялося циганам продавати

предмети одягу або домашнього вжитку на території повіту. Також було заборонено жителям у них щось купляти. Контролювати цей «складний процес» були покликані румунські поліцейські українського походження. Цигани, які не підкорялися віддавались суду військового Преторату Очаківського повіту і ув'язнювались на 2-6 місяців [42].

Про корупцію в лавах колабораціоністської поліції свідчить доповідь української міської управи шефу гестапо Дніпропетровська Е. Фаберу від 1 червня 1942 року про працівника елеватора інженера А. В. Котко, який крав звідти зерно. У доповіді українська управа просить гестапо прослідкувати за А.В. Котком, «оскільки маючи зв'язки з українською поліцією, інспектором Слюсаренко та іншими, він більше краде, ніж приносить користі» [43].

Дослідження даної теми дозволяє зробити наступні висновки:

- у вітчизняній історичній науці тема діяльності українських колабораціоністських органів правопорядку в період німецької та румунської окупації 1941-1944 років ґрунтовно не розглядалась і не досліджена;

- тема діяльності колабораціоністських органів правопорядку в період Другої світової війни є предметом вивчення окремих сучасних російських істориків;

- на території Херсонщини колабораціоністські органи правопорядку діяли під назвами: «Команда української Народної міліції» і «Українська служба безпеки», що є свідченням впливу на їх формування членів похідних груп ОУН і колишніх урядовців УНР;

- німецька окупаційна адміністрація не переймалася назвою і зовнішніми атрибутами українських правоохоронців, а лише вимагала належного виконання ними покладених завдань;

- на Миколаївщині українські органи правопорядку діяли під назвою «поліція», що свідчить про значно менший вплив на їх формування українських організацій;

- крім звичних функцій правоохоронних структур українська міліція і поліція за наказами колабораціоністських установ місцевого самоврядування виконували різноманітні функції комунальних, санітарних, контрольно-ревізійних, пожежних, природоохоронних та інших цивільних служб;

- постачання органів правопорядку необхідним здійснювалось як за рахунок органів місцевого самоврядування, так і шляхом конфіскацій у населення;

- до лав органів і підрозділів поліції на Півдні України приймали військовополонених-українців, що довели свою етнічну приналежність і політичну благонадійність;

- німецька окупаційна адміністрація в Україні трактувала поняття «арійське походження» більш широко ніж вище керівництво Третього рейху, розповсюджуючи це поняття на українців та інші народи Європи;

- діловодство правоохоронних органів на території південної України, окупованій німецькими загарбниками велося українською мовою, а на території, окупованій румунськими загарбниками – румунською;

- в румунській зоні окупації Півдня України поліція, яка формувалася переважно з місцевих мешканців не мала статус української колабораціоністської правоохоронної структури, а була невід'ємною складовою частиною румунської державної поліції, маючи відповідні широкі повноваження;

- поліція в румунській зоні окупації Півдня України так само як і в німецькій виконувала за дорученням органів місцевого самоврядування функції комунальних, санітарних, контрольно-ревізійних, пожежних, природоохоронних та інших цивільних служб;

- окремі представники українських правоохоронних органів в період німецької окупації України 1941-1944 років так само, як і в наш час «кришували» злочинців і опинялись в центрі корупційних скандалів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жуков Д. Русская полиция / Д. Жуков, И. Ковтун. – М.: Вече, 2010. – 306 с.
2. Чув С. Проклятые солдаты. Предатели на стороне III рейха / Сергей Чув. – М.: Издательство Эксмо, 2004. – 576 с.
3. Голос Дніпра. – 1941.
4. Голос Дніпра. – 1941.
5. Голос Дніпра. – 1941.
6. Голос Дніпра. – 1942.
7. Державний архів Херсонської області (далі – ДАХО). – Ф. 1501. – Оп. 3. – Спр. 5. – Арк. 67.
8. Єржабкова Б. Шкільна справа та шкільна політика в Рейхскомісаріаті «Україна» (1941-1944) у світлі німецьких документів / Б. Єржабкова. – К.: Наукова думка, 2008. – С. 235.
9. Голос Дніпра. – 1941.
10. ДАХО. – Ф. 1501. – Оп. 3. – Спр. 5. – Арк. 67.
11. Голос Дніпра. – 1941.
12. ДАХО. – Ф. 1501. – Оп. 3. – Спр. 6. – Арк. 20.
13. ДАХО. – Ф. 1501. – Оп. 3. – Спр. 7. – Арк. 28.
14. Голос Дніпра. – 1942.
15. Голос Дніпра. – 1942.
16. ДАХО. – Ф. 1501. – Оп. 3. – Спр. 14. – Арк. 14.
17. ДАХО. – Ф. 1501. – Оп. 10. – Спр. 1. – Арк. 145.
18. ДАХО. – Ф. 1501. – Оп. 3. – Спр. 10. – Арк. 121.
19. Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО). – Ф. Р-1035. – Оп. 1. – Спр. 18. – Арк. 26.
20. ДАХО. – Ф. 1501. – Оп. 3. – Спр. 15. – Арк. 9.

21. ДАХО. – Ф. 1501. – Оп. 3. – Спр. 5. – Арк. 74.
22. ДАХО. – Ф. 1501. – Оп. 3. – Спр. 5. – Арк. 77.
23. ДАМО. – Ф. Р-1433. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 33.
24. ДАМО. – Ф. Р-1433. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 18.
25. ДАМО. – Ф. Р-1433. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 17.
26. ДАМО. – Ф. Р-1433. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 18.
27. ДАМО. – Ф. Р-1433. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 21.
28. Голос Дніпра. – 1942.
29. ДАХО. – Ф. 1501. – Оп. 3. – Спр. 10. – Арк. 7.
30. Голос Дніпра. – 1942.
31. ДАМО. – Ф. Р-1035. – Оп. 1. – Спр. 18. – Арк. 27.
32. ДАМО. – Ф. Р-1035. – Оп. 1. – Спр. 18. – Арк. 28.
33. ДАМО. – Ф. Р-1433. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 5.
34. ДАМО. – Ф. Р-1433. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 10.
35. ДАХО. – Ф. 1501. – Оп. 3. – Спр. 10. – Арк. 67.
36. ДАМО. – Ф. Р-1433. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 1-2.
37. ДАМО. – Ф. Р-1433. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 15.
38. Голос Дніпра. – 1941.
39. ДАМО. – Ф. Р-1651. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 113.
40. ДАМО. – Ф. Р-1651. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 43.
41. ДАМО. – Ф. Р-1651. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 39.
42. ДАМО. – Ф. Р-1651. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 32.
43. Державний архів Дніпропетровської області. – Ф. 2276. – Оп. 1. – Спр. 1163. – Арк. 30.

Рецензенти: д.і.н., проф. Ю. В. Котляр;
д.філос.н., проф. В. Л. Гавеля.

© Боган С. М., 2012

Дата надходження статті до редколегії 15.02.2012 р.

БОГАН Сергій Михайлович (19074 р. н.). У 1997 р. закінчив історичний факультет, а у 2000 р. – аспірантуру на кафедрі історії України Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. Кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства Одеської державної академії будівництва та архітектури.

Коло наукових інтересів: повстанський рух на Півдні України у 1920-1923 рр., німецько-румунський окупаційний режим.